Сретен Вујковић

ИДЕНТИТЕТ ШАНТИЋЕВЕ ИНСПИРАЦИЈЕ

Шантићева поезија недвосмислено показује да законе овоземаљског живота одређују закони љубави, јер како другачије објаснити пјесникову окренутост завичају, човјеку и људима. У тој љубави је Шантићев начин мишљења и његов стил живота – да је завичајност суштина живљења, па тек све остало. Закон љубави који почива на завичајности максимално разбистрава разум, прочишћава срце, проширује видокруг чулности, изоштрава умност, распростире и продубљује духовност. Шантићево **ја** није могло без свог херцеговачког завичаја, без његовог **ти**. То завичајно **ти** је пјесникова неопходност и условност.

Људска херцеговачка ријеч сјединила се са творитељном пјесниковом ријечи. Тим сједињењем ријеч је постала откровење, постала је сам живот са свим његовим моћима. Све се издогађало у складу са већ реченим законитостима љубави, јер пјесникова узбуна чула посљедица је творитељне херцеговачке свјетлости и прозрачности поднебља. Парадоксално, али је тако – тежина и мукотрпност херцеговачког живота производи љубав према његовој љепоти у врху на равној и божанској датости. Да није тога, догађајност живота не би била примјетна, не би била покретачка и творачка. Свјетлост открива херцего-

вачку догађајност, свјетлост пјесникове ријечи, јер творитељност обзнањује истинитост човјека. Шантићева пјесма је та која показује да је међу људима добра воља, да закони љубави дају осмишленије живота и васкрсеније свијета, као да ријеч смрти није овдје посљедња ријеч. Стога се има утисак да Шантићеве пјесме говоре анђеоским ријечима, оним истим ријечима којима је Творац осмишљавао стварање свијета, јер Шантић на херцеговачком животном дискурсу ствара свој лирски чудесни свијет. У овим пјесмама настављен је божански глас и њега као да одржава божанска енергија. Шантић је носио Бога у себи, па ту садржајност имају и његове пјесме, јер како другачије објаснити ту пјесникову моћ да законе љубави у завичајном херцеговачком животу, очигледно, увјерљиво и убједљиво приближи и открије како свом времену, тако и будућим временима. Универзални језик пјесме преображава се у искуству Шантићеве вјере, оне вјере у Бога и у човјека. Човјек (уз) носи Бога, а Бог одржава човјека.

Шантићево пјевање је и слављење љубави, па и онда када заобилазним путем ипак стиже до славља љубави, јер љубав је богослужење животу. Па отуда је Шантићево пјесничко богослужење дивинизација живота у његовим најразличитијим појавностима. Све је ту претходно дубоко доживљено и проживљено, а тек онда стихом и пјесмом исказано. Ту је разлог зашто су Шантићеве пјесме увијек актуелне, јер оне су засноване на етносу вјере и снази народног гласа (vox populi – vox dei). По томе је Шантићева поезија стално животна и стално савремена, а по томе је човјеку блиска у сваком времену. Шантићева пјесма је најприкладнији израз човјековог бола, туге, патње, страха, ужаса, чућења, мржње, вјере, наде, љубави, кад о том увијек директно и не говори. То је структурна сложеност Шантићевог пјевања и мишљења. У њима је најаутентичнија сила херцеговачког живота и човјека у том животу. Та и таква Шантићева ријеч је у стању да све патње и ужасе обеснажи, али и да оснажи и оживи дух, онај дух који храбри и бодри који подржава стоичност, јер његова пјесма оживљава, преусмјерава и окрепљује. Шантићева поезија је Библија херцеговачког живо-

та, а пјесме те поезије су „шифре” за разумијевање тог живота, јер су те пјесме надахнуте хришћанском вјером, и хришћанским искуством. Историја живота и поезије без те вјере и искуства је незамислива у аксиолошком смислу. Без тога би биле упитне љубав, доброта, правда, истина и слобода, а све су те антрополошке одреднице и датости свеприсутне у Шантићевој поезији на имплицитан и експлицитан начин, а то значи да је ова поезија „здравље” широких народних вјеровања, надања и сновиђења. Шантићева поезија је јеванђеље човјековог херцеговачког живота, а то значи да је та поезија пуна смисла, снаге, љубави и моћи да презентује стварност и исту да преображава. Зато је она животна и животодајна, отпор свакој беживотности, склеротичности, аристократичности и стерилности. Она својом тачношћу и животношћу усмјерава живот и покреће дух. То је поезија пуног смисла и значења. Њена ријеч није отровна али јесте крик, није порок, али јесте добро, она је страст за пуноћом живота. Мач против нељудског живота. Ријеч ове поезије је бистра ријека живота, у вријеме када се техника злочина усавршила, а патологија духа се пробудила. Ова поезија упозорава на „муљ” у кориту ријеке живота, и да тај „муљ” избија на њену површину. Овој поезији је страно свако духовно заточеништво и стран јој је сваки духовни тоталитаризам и ускогруди ексклузивитет. Ова поезија су прозори на човјековој кући, свјетлост у пећини, испољавање човјековог унутрашњег свијета, и поунутрашњавање човјекове ближе и даље околине и њене дискурзивности. У хаосу и бездану живота ова поезија човјеку тражи излаз, побуђује његов дух и снажи га на дуготрајност истрајавања.

Индивидуалност Шантићева у поезији је толико евидентна да је посебно и не треба доказивати, јер индивидуализам је нешто од чега поезија као умјетност живи и опстојава. Захтјев за индивидуализмом је једина „недемократичност” у захтјевима поезије. Тим захтјевом пјесник је досуђен поезији и од ње не може бити отуђен све и кад би хтио. У том смислу пјесник је од свега слободан, само није од поезије. У тој неслободи поезија га води у само средиште живота и свијета. Тако је било и

са Шантићем, његов индивидуализам постао му је животна и судбинска водиља кроз живот и поезију. Тако се долази до ситуације да поезија није дијалог, што на први поглед изгледа, већ монолог суптилности, манифестација живота у најразличитијим рефлексима. Шантић је својим пјесмама показао да се поезија не може маргинализовати у односу на живот, али се не може ни аутономно посматрати, јер поезија није сама себи сврха. Поезија није апологија животу без обзира на то колико је живот уронио у њено „ткиво", јер она је сама животност, како животност мноштва, тако и животност јаства као првости или као другости, јер поезија је акција и реакција на безброј начина, све до у бесконачје. Зато је рационална контрола поезије немогућа, па и њено усмјеравање, јер она није једносмјерна већ дифузна, она је бескрајно вртложење а не кретање, али кретање живота је богата подлога њеном вртложењу. То показују Шантићеве пјесме без обзира на то какве су мотивике и тематике. Индивидуализација у поезији се огледа у томе да пјесников ум и ментални склоп буду „на небесима у гледању" (према пјесми Светог Саве *Слово о уму*).

Шантићева поезија, у односу на друге српске пјеснике, показује укоријењеност човјека у живот и живота у човјеку, показује јачину и чврстину савеза између човјека и живота, јер мало је пјесника у чијој поезији тај савез тако моћно двосмјерно струји. Из тог савеза проистиче вјера поезије као синтезе вјере човјека и вјере свијета. Нигдје се животне супротности не преплићу и мире као у поезији, јер та оксимороничност поезије раскриљује парадоксалност живота. Шантићева поезија је у том смислу молитвено тиховање, жуборење живота у детаљима по ширини и дубини. Ова поезија од најразличитијих супротности хармонизује живот, уткива јаву у сан и сан у јаву, јер мистичан и практичан живот шумори у овој поезији. Живот је плодоносан, јер је заснован на љубави и вјери да се лоше може претворити у добро, јер таква претворба је у самој основи човјековог дјелања и надања. Зато је у овој поезији простор лијепог, доброг и истинског у стању и служби узвишености живота. У тој узвишености остварује се човјеков живот са свим

његовим успјесима и падовима, са клицом пада у успјеху и успјеха у паду. Таква поезија не може бити као лажни свједок, јер она баштини свјетовни (земаљски) и духовни (небески) живот, јер њена је амплитуда, у ствари, пета страна свијета, она вертикала која произлази из четири земаљске стране свијета. То значи да је Шантићева поезија надахнута свакодневним човјековим животом, са изазовима и библијског је карактера, јер његова љубав према човјеку неодвојива је од љубави према Богу. Шантићево човјекољубље је истовремено и богољубље и обрнуто. Од те двосмјерности живи животворност врела ове поезије, и она је допринос до ког је степена пјесник Шантић стигао у својој индивидуализацији као пјесничкој препознатљивости. Човјеково спасоносно стање је у љубави према другом. Степен те љубави потпомаже Шантићева поезија, потпомаже, јер су истрошени и живот и љубав, љубав у животу и живот у љубави. Идентитет ове поезије почива на ортопраксији живота и ортодоксији жеља сваког појединца да му живот буде љепши. Ружан живот поезија овог типа појединцу чини сношљивим, јер живот појединца и живот свијета међусобно се допуњавају, како у практичној тако и основној димензији. Шантић је пјесник који је свјестан да је све оно о чему пјева у својим пјесмама нераздвојни дио цјелине. Та и таква истинитост Шантићеве поезије доказала се у потоњим временима, па и у овом нашем времену. Ту трајност ова поезија треба да захвали и семантичкој димензији коју посебно потпомаже њен мисаони слој, ако структуралистички завиримо у слојеве ове поезије. Ингарден препознаје пет слојева у књижевном дјелу, са доминацијом неког од њих. Шантићева поезија је својеврсни духовни оријентир, јер је глас о народу херцеговачког крша, који је израстао из народног гласа (неке пјесме се доимају као народне лирске пјесме). И кад се говори о тегобном човјековом животу ова поезија зрачи антрополошким оптимизмом, јер живот увијек даје могућност савладавања зла, а то значи да ова поезија нуди могућности и помаже појединцу да дође до себе, али и српском народу да сазна своју судбину, поготово данас у вријеме највеће глобализације коју је свијет икада видио, по-

тпомогнуту интернетом. Шантићева поезија као да човјеку презентује могуће странпутице, али и путеве. Усмјеравајући она постаје смјерница, јер своју плетеницу гради од свјетовног и духовног, који су у животу нераздвојни као човјекова душа и човјеково тијело. То уплитање подразумијева слику времена и људи, јер са том „тачном" и сложеном сликом може се ићи у сусрет будућим временима. По томе са сигурношћу можемо уствдити да је Шантићева пјесма савремена и да је Шантић наш савременик, наш саврсник, јер јава и снови његове поезије су и наша јава и наши снови. Шантић је у самом срцу свог времена и свог херцеговачког простора и зато је у нашем времену, јер када би се симболика мотива, којима је пјесник окренут, сложила по семантичком распореду, добили бисмо једну пјесму о херцеговачком човјеку која до нашег времена не блиједи.

Шантић је сваким својим стихом у фокусу човјековог бића, а тиме и у фокусу средине и времена. То фокусирање је израз пјесникових преврелих унутрашњих стања, па се почесто обзнањују као исповиједна сугестивност. Код таквих пјесника амплитуда бића лирског субјекта креће се од сањарења до опипљиве животне горкости. У том смислу Шантићевим стиховима дамара креативна спознаја да се стваралачка енергија бића не сме улудо потрошити. У основи Шантићевих пјесама лежи непатворена љепота, а та љепота темељи се на складу, а склад на музици стихова, мелодији и ритму.

Тај ланчани слијед је Шантићевски тематизам у најпозитивнијем смислу те ријечи, јер у правилном оквиру пјесме (и опуса) налазе се њени правилни дијелови. Правилност оквира и дијелова унутар њега увелико је овисан од симетричности или асиметричности стиха, а онда и строфе и њене ритмичке и мелодијске истости. У устаљеним формама јасноћа његовог херцеговачког свијета бива и јаснија и свјетлија. Шантић има према том свијету урођено срећен однос, јер је суверено и ненаметљиво у склад пјесме уткивао и уплитао мелодију, значење и ритам. У његовој пјесми је све семантоидно баш зато што је доживљајно. Шантића је инспирација увијек водила у осјећање доживљеног, а потом у доживљај осјећања. На тој релацији он

се њихао и окретао као лист брезе на повјетарцу. У том смислу Шантић је сав од свога херцеговачког свијета: осјећајно запитан и осјећајно упућен.

Бисерно херцеговачко поднебље је атмосфера Шантићевих пјесама, у коме из радости излази туга а из туге радост, а то су „услови" да Шантић буде пјесник љубави и свјетлости, уколико схватимо да је љубав сама по себи свјетлост (наука говори да се у мозгу пале безбројне лампице), а да је свјетлост љубав дата свијету од његовог Творца. Све су то датости и претпоставке за очигледност људскости, у Шантићевим пјесмама и по томе се мало који пјесник може поредити са њим. Може се слободно рећи да Шантићеве пјесме насељава људскост, јер та људскост подразумијева свеприсуство човјека у манифестацијама живота и свијета. Људскост, као апстракција конкретне човјекове тјелесности, увијек се отима уобличавању и презентацији, она је невидљива у видљивом и видљива у невидљивом. Она је бљесак и одбљесак истовремено ако смо спремни да нас „затече" и „уведе" у будно стање.

Средина у којој биће егзистира пуна је апсурда, контроверзи и противрјечности, али је Шантићево биће свјесно да је и апсурд клица живота, јер је евидентно да је биће, као такво, и поред осталог, опсједнуто трагањем за срећом, нагонски је ка том усмјерен. Зато Шантић свакодневно обично претвара у узвишено, вршећи строгу селекцију мотива и лирских слика. У том смислу виспренији читалац ће „откривати" оно што је пјесник прећутао, да би схватио величину онога шта је и како је рекао, да ли је то у сонетном правилу (закону) тезе, антитезе и синтезе, или је у „усложњавању" терцинске сликовитости и непосредности (*Једна суза*, *Ај, коњицу*), јер Шантићев исказ у цјелости је заснован на јакој доживљајној основи и дубинској опсервацији животних манифестација. Скоро соколовским оком он запажа кретање и стања тог кретања. Шантић је свјестан да све што се дешава у херцеговачком поднебљу, најчешће парадоксално, дешава се у бићу и зато је ова поезија пуна унутрашњег нагона, али да све то појачавају и спољашњи фактори, поготово историјски, јер антрополошки гледано биће се не може за-

мислити без средине. На „најобјективнији” начин (ако је поезија суштина истине) Шантићева поезија супстанцијализује херцеговачку драму дешавања. У „предоченим” мотивима то је скала најразличитијих боја. Попуњавајући ту своју скалу боја и завичајне узврелости Шантић је изграђивао и скалу своје запитаности о свијету и животу, јер нема спознаје без упитаности. Вриједносно је та упитаност именљива, било да се ради о пјесмама са историјском, социјалном или мисаоном подлогом, јер Шантићева опажања, без обзира на то о којим је мотивима ријеч, увијек су и широка и дубока, јер у његовој симболици и метафорици, стегнутим у слике, пулсира та ширина и дубина „предоченог темата”. Код Шантића је правило да занос стиха ублажи „причу” у њему, па и тамо гдје нам се чини да се прича измигољила (*Остајте овдје*, *О класје моје*, *Ми знамо судбу*). Тиме управља моћни пјесников доживљај, јер Шантић пробрано ваја „појаве” из лавиринта свога херцеговачког завичаја. У таквом лавиринту, пуном животних недаћа, пјесник је створио препознатљиву „равнотежу” пјесниковања. Ту се, прије свега, мисли на тониране доживљајне скале бића, али и скале оптимистичких и мрачних и маглених стања у тадашњем друштву. У том смислу клатно ове поезије има велику амплитуду. Фантазам Шантићеве поезије је животан и то је оно што плијени и заокупља и данашњег читаоца, у питању је животност до дубоке укоријењености у живот бића и средине у којој је биће (*Прољеће*, *Не вјерој*, *Јесен* и др.).

Сваки пјесник се побрине да својим пјесмама покаже колики је незаситник животом па и Шантић. Та незаситост се огледа у жељи да ужива у љепоти свијета и жене. Љепота је за Шантића пиће које опија и раствара пјесника да говори „истину” о свијету, животу и бићу (Перзијанци су имали светковине када су се опијали да би говорили истину, код Римљана је настала изрека да је истина у вину). Код Шантића је истина у љепоти и љепоту треба посједовати, а никако само о њој маштати маглено и необуздано (*Прољеће*, *Не вјерој*). Шантићева љубавна поезија је, у том смислу, позив на живот, јер он својој драгој каже: Дођи, чекаћу те (*Не вјерој*). У том погледу, Шан-

тић не показује суздржаност, он у љепоти и са љепотом хоће преживјети овоземаљски и искушитељски живот, јер човјек је увијек на губитку сем ако није нашао утјеху у љубави (према Меши Селимовићу), а љубав је најсавршеније отјеловљење и одуховљење љепоте. Додуше, кад је у питању љепота и однос према њој, Шантић не дозвољава да му се страсти усковитлају, он их у стиху чини људскијим, а то значи смиренијим, он не „лудује" објешењачки. Жар властите ватре и властитог пакла Шантић је амалгамисао стиховним тиховањем, пролазио је кроз своја осјећања и са својим осјећањима кроз живот као лахор кроз шуму, њежно и лепршаво. Шантић је пјесник који трепери на жицама своје осјетљиве душе. Он пуно живљење не остварује на таласима еротичних помама. Он има скоро витешки однос према жени (примјер Б. Страхиње је у том смислу инструктиван, јер као витез опрашта својој љуби двоструко невјерство). Додуше, Шантић жени ништа директно не опрашта, али и не каже да ће се љутити ако његова драга не дође у башту. Пригушујући своје емоције, он јој предлаже да и она ужива у љепоти, када се роди младо прољеће и замирише јоргован плави. Код Шантића се оно што се жели изједначава с оним што се може. Може се много ако се посједује сензибилност према љепоти, а дати живот је љепота над љепотама и пјесма над пјесмама. Код Шантића је спајање два бића спајање љепота, двију пјесама природе и живота, јер биће је живот природе и природа живота. Шантићева осјећања се напросто разлијевају, она нечујно и неосјетно освајају као плима. Његова осјећања као плима потапају његове обале, и његова пучина плава спава у љепоти властитог доживљаја. Шантићева ракурсика на ту тему битно се разликује од Ракићевог господственог односа према љепоти, жени као овоземаљској инкарнацији те љепоте, од Дучићевог фикционизма о жени љепшој но све жене (нестварност љепоте), од романтичарског идеализма о ваздушастој љепоти и њеној божанској природи, дакле, недостижној. Шантић се запутио стазама овоземаљских стремљења, којима хода човјек (биће) са својим жељама и сновима, али са свијешћу да је укоријењен свевремено и историјски, дакле пролазно. Мора-

мо признати, ипак, да се у Шантићевој поезији ковитлају страсти на начин примјерен човјеку (бићу) као овоземаљском дјелатнику и тим је Шантићева поезија обезбиједила себи трајност, јер су животни проблеми човјека увијек тварни, јер проистичу из историчности човјековог живота. Шантићев занос је разуман, а то значи да је прегалачки, у служби превладавања антрополошких мијена. Шантићев занос је она помоћ његовим пјесмама да добију умјетничко отјелотворење, а примјерено човјековом напору да савлада свакодневна искушења. Све што Шантић ради, ради са осјећањем снажног осјећања према бићу и средини у којој то биће пребива. Тај узаврели занос је парадигма у коју стају све духовно-менталне датости његовог лирског субјекта, датости које се усложњавањем примјере датом појавном облику. Шантић је трасер такве врсте поезије, јер је Шантић снагом своје имагинације успио да отвори двери кроз које води пут у љепоту свакодневног битисања, са узлетима и падовима учесника тог херцеговачког битисања. Он силно саосјећа са судбином бројних безимених животних прегалаца и подвижника, јер су сви свјесни, а и сам пјесник, да се живот поред свих љепота, претворио у недокучиви апсурд. Фактографија Шантићеве поезије говори довољно о његовом унутрашњем набоју и нагону, и о распону тог унутрашњег „расипања". У том смислу, Шантићу је добро знано да се мисао и осјећање најбоље открива кад пролази (путује) кроз аутора, кроз себе. То путовање и осјећање и мисао приземљује (кад срце запишти мисао је крива). Шантићеве мисли и Шантићева осјећања не лебде ван живота, јер су у својој необичности дубоко стварни и широко животни.

И с ногама и главом Шантић је био на земљи (насупрот пјесницима који су главом били у облацима – Лаза Костић). Зато се за његову поезију може рећи да је пут, живот и истина, да је јеванђеоски светилник бића. Шантићева поезија освјетљава, чисти душу и ствара јасну представу о животу (На повратку, Ми знамо судбу, Победник), о животу у коме се бол уздиже до радости, али и радост пада до бола. Из Шантићевих стихова извире на све стране, без обзира на то којом се темом пјесма

бавила, одзив пјесника на нијеми глас његових сународника, на тишину људског очајања. У времену свеколиког расула, угрожености, како нације којој припада, тако и човјека уопште, Шантић се подигао у мору свеколиког падања да испјева своју побједну пјесму (Слобода, Ми знамо судбу, Гдје је размах снаге). Шантићева јасна пјесма чује вапаје и узвисује наду оних који страдају. Шантић се „сукобљава" са окамењеношћу очајања широког пука (Вече на школу). Дужност пјесника по Шантићу је да оживотвори живот, јер побједе се дешавају у духовној области. Безнађе претворити у наду, то је човјечанска и божанска дужност поезије. Шантић је својом поезијом и тјешио и будио. По томе је ова поезија и на хришћанском путу, јер безобличном хаосу осјећања даје хармоничну форму и мисао, одваја свјетлост од таме, у тами види свјетлост, у тупости материје засија дух стварања и уређивања, уз свијест да богато осјећање мора да се „утамничи" слоговима, ријечима и стиховима који то осјећање јављају (отуда је Шантић осјетио потребу да ту тјескобу „размрда" обликом строфе, дужином пјесме и распоредом риме, да му се осјећања не распрше), јер ова поезија дјелује катарзично, и кад је у питању индивидуални и колективни лирски субјект. Та катарзичност остварује се чарима језика, познавањем душе и духа народа српског, добрим познавањем друштвених прилика дате епохе на прелазу стољећа, а то значи да се умјетнички сензибилитет овог пјесника не може разлучити од духа средине (и времена) у којој се формирао. Синтаксу пјесничког језика Алексе Шантића обликовао је чисти херцеговачки језик и животна динамика херцеговачке средине. Најбоља својства тог језика (његова сликовитост и природност) и те средине (човјекова активност) сублимирани су у Шантићевој поезији. Задивљује Шантићев осјећај за боју и мирис завичајног (*Вече на школу*, *О класје моје*). Као да се из палимпсеста средине и времена изњедрила ова поезија, јер у њој доминира „фактографија" пјесникове средине. Рецепција ове поезије ће увијек полазити од те „фактографије". Ако бисмо мотиве по њиховим симболичким исијавањима сложили по „семантичком" редослиједу, формирали бисмо једну изузетно сложену

пјесму, јер за Шантића је умјетничко еквивалент истинитог, а истинито еквивалент умјетничког; између те двије пјесникове константе знак је једнакости. Шантић је „алхемичар" пјесничке дисциплине, јер и умјетност и истина подразумијевају такву дисциплину. Шантић је апсолутни „метафизичар" са својим „Записима о средини, времену и људима". Шантић није становник „куле од слонове кости", јер је на супротној страни од ларпурлартизма. Шантић је умјетнички ангажован у средини и поднебљу, како прикладне, тако и примарне одговорности, јер овај се пјесник не бави животним ефемеријама (ако за поезију тако нешто постоји), захваљујући импресивном познавању своје средине и свога времена. Својим пјесмама (језиком и сликом) Шантић је „конзервирао" средину која се неминовно мијења и вријеме које неумитно пролази.

Шантићев „природни" пјеснички говор је слика са којом невидљиво постаје видљиво, детаљ постаје важан и незаобилазан. Туга у овим сликама има катарзично значење, магија узвишене и потресне љепоте пулсира у овим поетским сликама. У овим сликама је људски одсјај вјечног човјековог искупљења због гријехова које сам прави, јер премало ради на себи због егоцентризма у властитом свијету. Према томе, у области земаљске ријечи херцеговачког поднебља, Шантићева поезија љепотом пјесничке слике чини живот сношљивијим, приближава небеску љепоту земаљским смртницима. Шантићева поезија је по томе „обред" произашао из савременог познавања људских душа. Из знања језика и његових изражајних чари. Свака Шантићева пјесма је сретан тренутак пјесниковог надахнућа, кад се изазов претвара у узвишено (али не и патетично), орошен благодатима завичајног „шаренила" (снага завичајних звукова и боја). Све је то на фону откривања божанске љепоте и истине, јер поезија ствара, а стварањем чисти (прочишћава) и освјетљава. У овој поезији, путем слике и звука, као да се материја уздиже до духа, материјално постаје духовно, а духовно постаје приступачније и опипљивије. У унутрашњости ове поезије деликатно (као мало код ког пјесника) пулсира синестезија када бол радости прелази у радост бола и зато ће рецепција ове поезије

увијек тражити сензибилнијег и истанчанијег реципијента, јер пјесма треба да васкрсне у примаоцу (слушалац, читалац), али и прималац да васкрсне у пјесми, која му тим чином постаје духовни дискурс и завичај. Ова поезија као на длану показује и свједочи колико је разноврсна и бескрајна човјекова туга и носталгија, али и у којим димензијама можемо очекивати додир са обећаном божанском љепотом. У начину како Шантић користи боју, звук, семантику ријечи, лежи значење пјесме, и онај хришћански однос према „приказаним" појавама и предметима. Кад Шантић пјева (пише) о тами свог времена, он то чини да би придонио изгону те таме, јер је поезија, по свом библијском позвању, изгонитељка мрака и таме. По томе је Шантић јеванђелски светилник, јер велика поезија, а Шантићева то јесте, бива човјеков пут, човјекова истина и сам човјеков живот. Тиме поезија постаје човјеков путовођа кроз замршене животне лавиринте, јер је она кадра да види унапријед и да води недосегнуто. Из дубине ноћи (попут библијског Јакова) Шантић показује правац према свјетлу. Свака Шантићева пјесма, без обзира на осјећање у њој, јесте бљесак одсјаја животне зоре у херцеговачким јутрима, данима и вечерима. Шантић из таме живота обнавља радост свијета. Он подсјећа човјека да постоји вода и ватра живота, на сиромаштво бескрајно, али на богатство сиромашних, јер су у чврстој вјери, на вриједности љепоте жртвовања, на утјеху у тугама, недаћама и мукама, на слогу и братство понижених и ожалошћених, на силну потребу међу људима, на моћ праштања као божанске врлине. Велики се чини напор овом поезијом да се божанско појави у човјековом и човјечанском, дакле, у јеванђељски дјелотворном, јер човјек не треба бити „тужни дух" (Александар Блок: „После двадесет година"). Шантић помаже човјеку у његовом пјевању и путовању кроз беспућа живота ка властитом пропланку среће и задовољства.

Шантић није дозволио да му се национална усмјереност изгуби у естетизму и артизму, јер је за наше пјеснике с почетка 20. вијека било прихватљиво да под утицајем европских кретања, прије свега симболизма и парнасоваца, буду удаљени од

народног генија (Хердер), коме су били окренути романтичари. Шантићев модернизам није одбацио оно чему су били усмјерени романтичари – националну традицију. Заправо, поезија Алексе Шантића уважава двије егзистенције: људску и пјесничку, тако да је судбина пјесника и народа нераскидива и недјељива. Елаборирајући трагичне моменте из живота херцеговачког живља, откривао је судбинску условљеност поезије животом, а не живота поезијом, јер живот се прелама у понорним дубинама Шантићеве поезије и условљава ту поезију. За Шантића је поријекло наде егзистентно, а не метафизичко, па према томе ни пјесничко, јер је сам живот са свим огољелим датостима извор и уточиште наде и поезије. Шантић није тип пјесника који живи док може да пјева, већ пјева док његов народ, и он с њим, може да живи и егзистира, јер овај пјесник не брани себе пјесмом већ пјесму собом, свој народ, он не тражи суридику (што су радили романтичари а посебно симболисти), већ будну свијест свога народа, његову вјековну патњу васкрсава у свјетло и спознају. Другим ријечима, истинско Шантићево поетско постојање је најтјешње везано за судбину народа, па отуда је смисао његовог пјевања условљен смислом постојања, а то је потпуно супротно од поетике симболиста.

Шантићев говор поезије (и у поезији) је пјесникова артикулација животног искуства и сазнања како личне и колективне емпирије, тако и самог језика. Интензитет тог говора базиран је на „редослиједу" поетских слика и детаља који граде те слике као њихова објективна и мисаона стварност. Поетске слике као „говорни појмови" и њихов „садржај" својим „опрекама" доприносе динамичности говора ове поезије (у сликарству се та опрека види на разлици свијетло –тамно). Поезија је резултат неког неухватљивог менталног процеса у пјеснику, претходног чина који даје „печат" не само предмету пјесме путем говора, већ и језику пјесме, који значи више од тога да је пјесма својим семантичким садржавањем обавијест не само о предмету говорења (пјевања), већ и само пјевање (говорење). Све је то код ове поезије тако „стварносно" исплетено и увезано као у пауковој нити (кроз четири рупице паук „упреда" око четрдесет

хиљада нити у једну). „Чињенице” су да је пјесник из „садашњости” виђени свијет организовао у пјесму, јер тај утисак оставља свака пјесма без обзира на то да ли залази у прошлост (*Претпразничко вече*) или је стање презентности пјесниковог расположења. Тако Шантић прониче у саму суштину себе и живота свијета, јер за Шантића је битност објективног свијета више од битности, па су његову „реалност” пренаглашавали у укупној поетичности његовог пјевања и мишљења. Субјект у таквом свијету не губи се, већ „долази” до себе. Он је посредник свијету као што је и свијет посредник њему. Ова поезија показује да субјект није у настајању у предметности свијета и живота, већ је у настајању са свим оним што га чини субјектом, укључујући ту говорност његовог језика. Хијерархија при том није у првом плану, јер је из слике у слику измјењивост субјекта и предметности свијета тако „фреквентна” да се учини присутнијом већ речена динамичност у „вртешки” пјесме. Нека неухватљива снага „привида” дјелује више као „средство”, а не као „сврха”. То је један од разлога зашто ове пјесме служе одуховљењу и сазнању у коме има „знања” и сазнавања, јер ове пјесме посједују наглашенију семантичку и мисаону експресивност. У њима је сабрано необично моћно духовно искуство, јер сама конструкција пјесме упућује на креативну силу која ствара. Та сила надилази стварносну „потку” (као што се вјерује у мироточивост слике – иконе, могло би се по креативној сили која ствара пјесму вјеровати и у мироточивост пјесме). У поезији је битно како се говори, али и ко говори, има ли у пјесми некога и о чему је ријеч, а у Шантићевој пјесми увијек има „тамо некога” и јасно се зна о чему је ријеч. У Шантићевој пјесми ријечи „откривају” и не „објашњавају” суштину као што то у сликарству не чине линије и „дефинисане” површине. Ватра Шантићевих пјесама се с мјером пали и с мјером „гаси” (према Хераклитовим изрекама). Напрезање „материје” (говора) чини се с мјером, па је то један од разлога зашто је Шантић издвојена пјесничка појава времена српске модерне. Ове пјесме „откривају” живот као такав (као живот), али и као живот пјесме. Тим квалитетом „омогућава се” увид у суштину свијета, у саму

„срж” егзистенције и есенције (субјекта егзистенције). До те суштине можда би се стигло „чистом ријечи”, а то је стање занемјелости.

Шантић је пјесник породичне атмосфере. У соби и кући његовог дјетињства све је од предмета и детаља, и кад говори о оцу, и о мајци, и кад говори о завичају, снага тог интимизма лежи у заљубљености у земаљску (завичајну) раскош. За тематику свакодневног живота пјесник се везује кроз појаве и фигуре тог живота, као и херцеговачке пејзаже (*Бока*, *Пред колибама*, *Сијачи*), којима пјесник пјева „опроштајна слова сиротну тежаку” (*Поīреб*), кроз које „вјетар селом носи елегију бону” (*Поīреб*). У контрастима животних херцеговачких манифестација открива се и пјесниково (и животно) унутрашње вибрирање. У том вибрирању пјесник изједначује прошло са садашњим, живе и мртве, бића и предмете, успостављајући тако тајанствени дијалог са својим и прошлим временом, са љепотом у конкретном астралном смислу, васкрсавајући снажно осјећање, разноликост љепоте у херцеговачким појавностима, а све то кроз мелодију и мисао оплемењену римом и раскошним сликама, некад расцвјетаног, а некад каменитог и суморног пејзажа. У тим поетским сликама доминира класична (старинска) предметна равнотежа, као да се спаја „мистика” епског (*Оūац*) са поетичношћу свакодневног живота, као да се непрекидно обраћа са: „Убоги друже дубрава и врела” (*Пред колибама*), као да „вјетар селом носи елегију бону” (Погреб), гдје „раним пупом пупе голе гране” (*Сијачи*), гдје „свјетлост чудесна полако се слива” (*Сијачи*). Тако се долази до неумољиве констатације да је пјесников зенитни тренутак и највиши стваралачки тренутак условљен херцеговачким рођењем и боравком, јер му је на дохват руке била богата херцеговачка духовна (и херојска историјска) баштина, која је инспирисала и напајала пјесника вјечно жедног, јер пјесникова жеђ за љепотом овоземаљском је његова љубав неизмјерна. Под херцеговачким завичајним небом пјесников стваралачки жар се распламсавао, и довољан је и најмањи повод па да му се ментална и стваралачка енергија покрене. Иако је непрекидно у Херцеговини

(укључујући ту и Боку), пјесник као да знатижељно ходочасти херцеговачким пејзажима и предјелима, у тај фасцинантни свијет свјетлости, легенди и историјских бурних догађаја. Шантићев пјеснички случај зорно говори да је за аутентичност пјесничког дјела пресудна стваралачка преокупација која своје извориште и своје садржаје налази у коријену свог поријекла, у свијету дјетињства и завичајности (*Претпразничко вече*, *Наш стари доме*), у коме је жива и елементарна енергија и артерија живота вјечна и незамјењива усађеност свијета првобитних утисака, „гдје душа љета још руди и тиња" (*Јесени моја*), гдје се живот пуном чашом пије: „Ја сам га жедан пуном чашом пио" (*Моје тице, збогом*). Шантић је свјестан да се преко историјских завичајних облика живота постаје свјестан себе, свога поријекла и свог постанка и опстанка и да је то истински космополитизам. Таквим схватањем пјевања он није одвојен од суштине народа којему припада. Завичајност је Шантићев интернационализам који не поништава конкретан идентитет. Тако је за Шантића национално осјећање једино и право човјеково (људско) обиљежје. Шантић нам поручује да се само преко свога сопственог националног искуства и садржаја можемо укључити у свјетску, универзалну људску културу, јер без националног идентитета и без националног духа и карактера нема ни персоналности пјесничке, ни аутентичног стваралачког набоја и надахнућа. У том смислу Шантић је маркирао своје изворе (*Са мојих извора*) који су га напајали завичајном „бистрином" (Пјесме из овог круга је објављивао у *Летопису*, Нови Сад, а касније је неке и прерађивао). Таква усмјереност од пјесника тражи и ангажованост, што је Шантићевој лири и одговарало. Да би Шантић проговорио о својој садашњости био је „принуђен" да зађе у националну прошлост, да би дочарао мрачност живљења и трагику живљења, али и иронију времена у којем је живио, враћа се на угашено огњиште које нестаје. Тако је пјесник, окружен и наоружан духовним наслагама прошлости, богатим и разноврсним мотивима завичаја, тежио свом врху успона и универзалном, јер га је завичај подстицао и давао му пјесничку моћ, бистрио му поетску мисао, давао му пу-

ноћу осјећања и креативну енергију. Тако се и у случају овог пјесника испоставља да су стваралаштво и судбина у нераскидивој вези, поготово што је Шантић своју судбину везао за судбину српског национа. Да није било тога, како бисмо објаснили чињеницу да је пјесник „реалност" догађања и виђеног остварио у „реалности" своје поезије (познат је пјесников ангажман на друштвеном плану). Не може се занемарити и Шантићев напор да се суочи са самим чином стваралачког проблема, испитујући строфички облик и риме унутар тог облика као носиоца унутрашњег пјесниковог немира. У основи тог истраживања увијек је доживљај који, изгледа, и условљава тај облик, који је крајње „осмишљен" асоцијативним везама у којима дамара првобитни повод. Из пјесме у пјесму може се пратити „продор" индивидуалног сензибилитета, који је, у ствари, сложен поступак у фикцији пјесниковог унутрашњег разлога. Детаљ, као „материјал" којим пјесник остварује своју пјесму као визију свијета и времена са таквим свијетом, у Шантићевој пјесми носилац је симболичког значења, и кад остварује везу са дјетињством, са прецима, са митским и историјским садржајима, са херцеговачком пејзажном шаром, са љепотом мора, са исконским везама са завичајном земљом, њеним камењем – увијек у драматичном сусрету свјетла и таме, звука и шутње, лијепог и ружног, свјетла днева и магле тог истог днева, а то је све доказ да је Шантић и те како био заокупиран умјетничким и естетичким питањима и дилемама. Шантић је осјетљив поетски и пјеснички сеизмограф, јер изоштреним гледом биљежи виђено у дугом и стрпљивом гледању, јер нераскидивим везама пјесник живи у Херцеговини и са Херцеговином. Њега изазивају несрећене друштвене прилике, јер то је његова најнепосредија стварност, јер је с тим несрећеним приликама угрожена и егзистенцијална датост као индивидуе и као бића сопственог, српског народа. Зато се и као човјек (друштвени дјелатник) и као пјесник (умјетник) ангажовао у борби за очување идентитета српског етноса. Евидентна је Шантићева досљедност у неприхватању поезије (умјетности) као естетичке чињенице, која је сама себи циљ, па свој задатак пјесника схва-

та као морални и етички чин у, већ реченим, датим условима, јер за њега поезија, уз услов да је умјетнички вриједна, представља и један од могућих начина немирења с датим стањем, начин отпора и начин борбе у очувању српског духа и суштине бића, и бивања, српског народа.

Таква стваралачка мотивисаност очитује се скоро у свакој пјесми, поготово у оним пјесмама у којима кроз изворне „наслаге" зрачи „садржај" далеких минулих времена српске историје и етике, јер је сваки његов стих окренут сопственом тлу и његовој историји, поготово они тренуци који су одређивали судбину српског народа, кад се евоцира огњиште, минула слава српска, прадједовске богате баштине – пјесник увијек има у виду вјековну опасност по српски народ. Експресија мисаоног слоја (и склопа) Шантићевих пјесама појачава се напоредним римама унутар катрена, јер та унутрашња напоредност („метонимичност") наглашава притајену драматику у нутрини пјесме. У укупној симболизацији и евокацији мисаони слој у споју са доживљајем (субјективни слој) призива онај дубински „садржај" и оне духовне вриједности које су одређивале и одржавале српски етнос на историјској позорници и у свјетлу свакодневља када се води борба у сваком тренутку да се остане усправан. Све то Шантић узбудљиво преноси у „садржаје" својих пјесама. Његове пјесме нису само облици живљења, „утврђивање" не само историјског, већ и животног права на опстанак на сопственом завичајном тлу. Елементи поетских слика призивају сугестију бескрајног реда пјесме у бескрајном нереду живота. У овој поезији води се непрестани дијалог између дате друштвене стварности и пјесникове унутрашње представе те стварности, а пјесма је „артефакт" тог дијалога (*Моја ноћи*, *Балада*). У звуковним (рима и мелодија) и мисаоним слојевима ових пјесама откривају се димензије (и облици) емотивне и мисаоне мотивације пјесниковог стварања, из српског етноса, види се да је „прожет" историјском и антрополошком судбином тог етноса коју је успио да „преведе" у сопствени језик, а то је језик пјесме. По томе је Шантић пјесник јединствене поетске снаге и евокативне моћи, којему су коријени дубоко урасли у

тло са којег потиче, јер пјесниково сазријевање нераскидиво је везано за те прилике. У умјетничкој природи ове поезије указује се вертикала која пјесника, успркос свим неприликама, носи снагом унутрашње вокације и пјесникове потребе да се посвети поезији. Резултате те потребе читалац и данас разумије и чистим чулима учествује у „виђењу" и доживљавању Шантићевог пјесничког подухвата. Да није тако, Шантић не би био пјесник за сва времена, јер овај је пјесник знао шта значи одговорно носити људско и пјесничко бреме, шта значи преживљавати ране и патње народа, шта значи трпјети и шта је то праштање, знао је шта значи опстајати успркос свих недаћа, како, гдје и када благу пјесничку ријеч изговорити и употријебити. По томе је Шантић искрени „испосник", свесрдни вјерник трудољубац, онај што добро зна да свако вријеме својим методама програмира човјекове (људске) илузије, онај који говори и слути да је начинити корак који води тамо гдје траје свјетлост, доброта добрих људи и срећно постојање, гдје домашава људскост људске мјере, гдје се од земаљског жара и његове љепоте неће направити „крлетка" која спутава добре људе да добро чине. По томе је Шантићева поезија „упутство" највишег реда будућим временима, јер Шантић је свјестан трауматизованих и неуротичних питања свога времена, која су, на нашу несрећу, и питања нашег времена, и био је свјестан да је живот, сам по себи, преоптерећен буком и кошмаром (*Хајдемо, музо*, *На пут*). Симултанизам његовог осјећајног и церебралног преплета ствара, посредством дубинског погледа који беспријекорно биљежи овоземаљске зове и изазове, пјеснички глас у коме мелемно пулсира поезија језика и пјесник се издиже до тачке одакле је могуће у стиху, свијешћу и срцем „молити" се за човјека и за свијет (*Музи*). Шантић нам се открио и открива учено у језику и граматички (законито) твори своје лирске слике у које „излијева" горчину и нектар своје душе, јер пјесник је онај који нам се језиком једино и обраћа (творећи пјесничке слике) и онај који гради грађевину пјесме од тог језика а по строгим законима кориштених поетских облика у којима показује моћ своје пјесничке природе (сонет, терцина, дуже пјесме у катре-

нима), и тако нам је оставио дубоке разлоге свог постојања, а те је разлоге могао да створи пјесник (људско биће) препун љубави за човјека, живот и свијет, препун богатог духа и богате душе.

Питања Шантићеве поезије су у првом плану она која покрећу однос према националној умјетности и поезији, питања пјесничке (умјетничке) традиције али и питања односа националне умјетничке традиције и модерне умјетности и поезије, јер та питања тада постављена и данас су актуелна и додирују суштину самог бића поезије, њен онтолошки статус (*Наша поезија*, *Хајдемо, музо*). Та су питања васкрснула у епохи модерне, дакле, у Шантићево вријеме. Прије свега, у први план је стављено питање антрополошког, уопште човјековог и човјечанског, а у други план (или чак потиснуто) стављено је питање актуелног културног тренутка одређеног поднебља, у овом случају херцеговачког, питање локално фиксирано. Пред Шантићевим очима вршена је интернационализација пјесничке умјетности и пјесничког језика. У том језику образовани су и модерна лексика и модерна семантика која није у потпуности, у Шантићевом случају поготово, и нипошто значила деградирање свих националних и регионалних чинилаца и, шире гледано, многих регионалних питања, условљених традицијом и митом. Та питања, која у регионалном вазносе суштину суштине, посједовала су моћ да уђу, да се уклопе у универзални, а „дијалектима" и идиомима разноврстан, пјеснички језик. Било која пјесма Шантићева потврђује и експлицира наведене констатације. Три питања која је поставио Кандински, као изразити представник модернизма у сликарству, потпуно се односе и на Шантићев случај, а та питања гласе: „Умјетник је у обавези према вјечитим законима сопствене умјетности, у обавези је према националном бићу докле год нације буду постојале, и најзад, одговоран је према сопственом таленту (Кандински: Три мистична закона унутрашње нужности). Наведена питања су и по хоризонтали и по вертикали, и по синхронији и по дијахронији, самјерила Шантићев пјеснички случај, уз додатак (као четврто питање) да је Шантић био крајње одговоран према сопственом

времену. Додуше, у Шантићевом случају не ради се о спорадичној друштвеној пјесничкој мисији, што је било карактеристично за модерну и модернизам, већ о пјесничком укупном и тоталном „урањању" у своје вријеме и у националну традицију. Кроз универзалност пјесничког језика, моћи симболизације, остварило је плодоносну спрегу антрополошке неминовности и захтјевности да је стваралац (човјек) „осуђен" производити облике и придавати им значења, и одговорности пјесника према сопственом народу и сопственом времену. Шантићева модерност и свевременост лежи и у томе што се његово поимање етницитета својом семантиком и симболиком уклопило у антрополошко, као асимилаторни фактор модерне умјетности, јер су ти фактори олакшали прилаз моментима националног и то је Шантић искористио. Он је тачно одређеном атмосфером и простором омогућио „установљење" предметне стварности која у језичким елементима и знаковима обзнањује присуство „нечег" што осјећамо и „видимо" као посебност дешавања у датом времену и простору, а средство је препознавања идентитета етноса. Кориштење симболике и епоса, те мита у корпусу традиције Шантићево је „онеобичавање", које је било, само на други начин, основно средство руске авангарде касније, у другој половини 20. вијека (сликари су користили традицију средњег вијека, елементе средњевјековног иконописа). Није ништа необично и то да је Шантић дубоко био свјестан постојања релевантних и „вјечитих" типова облика и „склопова" форми, у којима се препознаје универзалност антрополошког супстрата. Ти облици и те форме воде нас на сличност са оним што се очитује код архетипских и симболских представа. У пјесми све то може дјеловати, а код Шантића је то евидентно као комплементарна цјеловитост. У Шантићевом случају, а у прилог већ реченог, просто се не може а да се не констатује како је ова поезија чврсто „разумијевање" везе онога што се дешавало и збивало у ранијим националним и културним платформама и модерне умјетности Шантићевог времена, али и овог нашег. Шантићев пјеснички случај показује колико су те „везе" умјетнички продуктивне (у сликарству се дјела модерних умјетника

„усаглашавају” са принципима византијске иконописне естетике). Принципом „кохерентних оптика” може се разумјети дамарање у дубинама Шантићевих пјесама српске епске и средњовјековне пјесничке „понорнице”. То дамарање једна је од бројних веза дубоке Шантићеве везаности за модерна пјесничка виђења, за модеран пјеснички језик. Наравно, за Шантића наведена традиција није нешто канонско што треба понављати, већ та духовна национална баштина постала је жива и животна матица у „ријеци” Шантићеве поезије и њене модерности. Овај пјесник је зорно показао колико је и како могуће прожимање прошлости и модерне Шантићевог, али и нашег времена и то је један од „доказа” Шантићеве савремености и свевремености. Прошлост српска је за Шантића богат „мајдан” инспирације за самосвојна наведена прожимања (та ће се прожимања богато наставити на другачије начине код пјесника нашег времена, али је битно да је тим прожимањима Шантић у оквирима српске модерне широко отворио врата). Да би кренуо у те воде, које је модерни пјеснички језик омогућио својим општим антрополошким кодом, Шантић је морао добро упознати српску духовну традицију и на основу тога направити моћан продор у просторе модерног пјесничког исказа и израза. У тим просторима овај је пјесник нашао прави и потпуни стваралачки подстицај ношен „вјетром” модерне пјесничке климе, а све у трагању за сопственим пјесничким кодом. Кроз све пјесме, ако се прати хронологија њиховог појављивања, и Шантић је пажљиво и полагано опипавао пјеснички терен, а увијек је то чинио врло сензибилно. То опипавање терена водило га је до суштинских датости, гдје се симболски „пиктограми” претачу у „орнаменте” који са собом носе и проносе трагове свеколиког прожимања форми, облика и „садржаја” који увијек нису видљиви и фиксативни, али су чулно докучиви. Тим прожимањима и тим „орнаментима” (сликарски речено) Шантић је себе тражио у свом времену, и нашао се не само у свом времену већ и у временима која су слиједила. Са тим тражењем и искуством се сам просвијетлио, али је и свијетлио душу херцеговачког човјека и „ослободио” је сумњу од магли и мрака (*Моја*

ноћи, *На путу*, *Јесени моја*). Жива имагинација овог пјесника је непрекидно отворено једнака и за оно што се у прошлости збивало, према древном, али и још појачаније према најактуелнијем што се догађало у његовом времену, било да су то историјска, друштвена (окупација БиХ) или пјесничка. У оба свијета, онај древни, и садашњи, он је урањао пјеснички, тражећи суштину живљења и опстанка човјека у свијету и свијета у човјеку. Може се рећи да су Шантићеве пјесме, боље рећи, цијели пјеснички опус, заокружено трагање за спојем традиционалног и модерног, а резултат тог трагања је да се Шантић нашао у врху српске модерне и на том мјесту до данас остао. У семантичком склопу ова поезија нема непосреднију, ни велику „дозу" спиритуалности (поезија је сама по себи спиритуална), али насупрот томе има превелику „дозу" поетичности. Заправо, Шантић је био дубоко свјестан семантичких могућности језика модерне поезије, па је издашно користио модалитете те семантике у сврху остварења поетичности, умјетничке димензије. Преко (или кроз) тих модалитета прати се „развојна" линија Шантићевог поетичног остварења свепрожимања: историје и епа, мрака и свјетла, ружног и лијепог, дана и ноћи, динамике човјековог живљења и статичности истог, а све зарад базичног свепрожимања на антрополошком нивоу кад се „усаглашавају" древни симболи са савременим. Онтолошки гледано, ова поезија говори нам тако да бисмо знали да смо оно што јесмо са својим чулним и менталним хабитусом, са истанчаним осјећањима, са посједовањем знања о вриједности свијета и нас у њему. Ако тиме није освојио високо мјесто у свјетској историји књижевности, у српској књижевности је заокружио своју „личну легенду" (према Коељу), а то је довољно што један пјесник може да уради.

Мало је пјесника, попут Шантића, у чијој поезији, ма о чему она говорила, пулсира живот неједнакости и насиља и зато се свијет добра тешко и с муком успоставља, а награда за доброчинства касно стиже или никако не стиже (Франсоа Вијон у „Баладама обешених" каже: „јер све што нас милошћу задуже/засуђе бог својим почастима"). У том смислу Шантићев по-

глед је оштар, али оштар вид интуитивног пјесника (Гете је за младост говорио да има оштар поглед, али „мутан умни вид”). Ако се прихвати чињеница „да је дело пупком везано за свог творца, а творац за свет” (Сретен Марић, у предговору „Великом завештању” Франсоа Вијона), онда је двострукост пупчане врпце у Шантићевом случају наглашена и пјесниковом животном емпиријом, јер на богатом искуству почива и богата поезија. Баш због разних појавности неједнакости, и у Шантићевој поезији спаја се неспојиво, а то значи да је драматичност живота и живљења еквивалент сваког постојања, у коме се, путем пјесме спаја небо и земља, дан и ноћ, почетак и крај, рађање и смрт, туга и радост, вода и ваздух, човјек и жена, свјетло и тама, и све то свијету даје нови смисао а човјеку открива скривена значења тог свијета, открива нове боје, нове мирисе, нове звукове и покрете. Задатак поезије, поред осталог, па и ове, јесте да „опипа”, или наговијести онај невидљиви и недодирљиви свијет чије је пространство иза овог нашег свијета ствари и снова. И све то покушати докучити ријечима, изразити да све, ако је могуће, буде презентно. Огроман је напор изражавати свијет који је сам по себи ријечима недостижан, и ту почиње противрјечност „укотвљена” у овом нашем животу који је такође противрјечан, јер је саздан од крајности и на „тензији” тих крајности почива. Шантићеве пјесме „отварају” капију између два наведена свијета. Треба отворити капију која се налази између ријечи и ћутања, динамике и статике живота, између непостојања и постојања, између јаве и сна, слутње и дјелања. Поезија брише границу између тих свјетова и стања, и све то „утаче” у ријеку поезије која је суштина човјекове суштине. Шантић би најрадије да измијени противрјечности, у својој башти пуној плавих јоргована засадио свјетлост и као прави и чисти хришћанин омогућио оном ближњем (коме је потребна помоћ) и оном другом да нађе мјесто у нечијем егоцентризму, у коме се нарцисоидним егом супротставља сваком приближавању. Та Шантићева башта није само његова, она је „производ” (дар) проистекао из његовог сусретања са свијетом и другим људима, с којима је размјењивао ријечи, с којима је

стицао искуства, с којим се „активно” сретао у сукобу или у сагласју, јер ријечи пјесме су цвјетови језика, а „башта” је још љепша ако су ти „цвјетови” у савршеном поретку, а код Шантића је управо тако, јер је увијек упитно колико има мјеста за визије и слутње, а колико се све своди на свакодневне реакције. Није ли живот једно бескрајно и монотоно репризирање или је живот динамика која не да мира? Шта се све збива на релацији прагматичности и изненађења, колико та опрека притишће сама по себи. Није ли Шантић у неколико пјесама пожелио мир у бучном животу, од кога је бјежао из „луде вреве” (*Хајдемо, музо*). Није ли Шантићу досадила матрица живота по којој се све безлично умножава? Није ли Шантић бјежао јер је био свјестан да је динамика савременог живљења (шта бих тек данас рекао) у ствари једна непрекидна успаванка – какав парадокс – јер сан човјека је да лешкари и дријема. Свако вријеме, па и Шантићево, познаје умјетност преживљавања и проживљавања умјетности, да ли се то „обзнањује” у социјалним сликама или схватању (мисаони слој пјесме) да је излаз бјежање у сан (*Вече на школу*), истрошеност модела живљења извор је свакојаког насиља, јер је истрошеност злодух времена, шта је притајено присутно у чињеници кад „пучина плава/спава” и шта симболизује та нематеријална плава боја (сликари је сматрају нематеријалном) и шта обзнањује чињеница кад „јеца звоно боно” – нису ли се поистовијетили крик и уздах, чућење и резигнација, говор и шутња, јава и сан (кад једно у друго улазе) – а све „пред ликом бога свог” (*Вече на школу*). Парадокс је незаобилазни дио „механизма” живљења, јер поставља питање јединки како ће се уклопити у различито мноштво, али поставља и питање мноштву од каквих је јединки саздано, од оних што ћуте и клече „пред ликом бога свог” или од оних који вјерују кад „трне задњи румени зрак” да није све угашено. Шантићева пјесма несумњиво – и кад говори о безизлазу – поручује да оно што вјерује и што се нада може да постоји и има право на постојање, јер то даје смисао животу и свијету, а све друго је бесмислено. У тим релацијама треба тражити пјесниково јако и амбивалентно доживљавање, поготово што је дина-

мика догађања почела потискивати доживљавање (данас је то поготово евидентно). На трагику времена (српска историја пуна је таквих времена) нико не може бити резистентан, а пјесник поготово. Пјесник је тај који ће да препозна бол и појединца и народа (*Ми знамо судбу*) и кад су други „утрнули" у немаштини и биједи. Та количина патње и бола (све то настаје разним облицима насиља и противрјечности) „укотвила" је Шантићеве пјесме у наше вријеме, јер се ради о поетски аутентичном болу. Ради се о пјесниковом понирању у душу његовог времена и једном начину самооткривања о изношењу резултата тог откривања на површину живота (до тога се долази и кад Шантићеве пјесме читамо „дословно" и кад их читамо „симболички"), јер Шантић је пјесник који не анимира већ ствара, а поготово кад се у обзир узме фактор изненађења који управља свеколиким живљењем. У том смислу пјесник ријечи није трошио (што раде еквилибристи), већ их пјесмом богатио. Врховни владар свијета је страх, па је Шантићева поезија и одговор тој ноторној чињеници, па отуда парадоксална „мимикрија" својим гледом „завирује" у мрак човјекове нутрине, у којој се „преплићу" анима и анимус. У нашем времену лажног обиља свијет је пун примјера који потврђују да је Шантић наш саврсник, поготово ако се томе дода моћ и „неспутаност" емоција, „непосредност" и изворност казивања (без обзира на то што цијела пјесма прелази у симболику) и кад слави љубав, живот и тренутке радости. То је због раскошне „опреме" у Шантићевој пјесми „Балада", кад се не иде на небо „да се набере звезда" (пјесма је испјевана екавски). Иначе, у Шантићевом дијалогу са свијетом трајност живота и свијета више је него опипљива (*Поīреб*), и упорно се од живота тражи природност које нема, а нема је јер живот постаје све више извјештачен и та извјештаченост манир је његовог напретка (*Хајдемо, музо*: „жељан сам лица без лажи и маске"). Та раскошна опрека почива на пјесниковом схватању да мисао долази из срца, а осјећање из разума. Срчаност мисли и осјећајност ума укрштају пјесничко сазнање са искуственим. Да није поезије, вјероватно се не би спознала вриједност личног доживљаја и раскош метафори-

чног говора. Шантићева поезија је један од могућих одговора на изазове његовог времена, али пјесничких поетских одговора, а са свим опрекама које пјесма својим „исцељењем” доноси. Да та поезија није била свједочанство свога времена (што обично бива проза) говори нам њен пјев као данашњи глас, који „одсликава” човјека у његовој нарави. Ова је поезија успјела да побјегне од директног односа према друштвеној стварности, ма да је ондашња друштвена стварност провокативно усложњава и усковитлава, како у „логици” тако и у симболици. Истина је да је људски живот поновљив, али је непоновљива људска (човјекова) јединка, јер су индивидуални животи јединствени. Од тог сазнања полази и Шантићева поезија, и кад јој је гледање са врха гледање са дна, и кад је гледање са дна гледање са врха, јер падањем се расте, а растом се пада. Да није поезије универзалност и разноврсност човјекове аутономије од свих могућих сабирања „била би” упитна, толико деликатно упитна да би се клупко бивања одмотавало монотоније него што се намотавало, јер поезија (умјетност уопште) настаје из искуства појединца, а не из искуства колектива. Поезија постоји у првом лицу, и његује се (ствара). У име сопственог „ја”, а да би се обзнанило то „ја”, пјесник се одважи да постоји. Та одважност Шантићевог постојања утемељило је његову поезију, јер смисао је поезије лични свијет пјесникова (човјеков) и ко пориче тај свијет, негира сам смисао поезије. Већ је Виктор Иго говорио да говорити о себи значи говорити о другом и ту је та „раскошна” опрека поезије, лирике посебно, јер лирска пјесма – а Шантић је лирик – афирмише индивидуу, њено лирско „ја”, њену особеност и посебност, јер објективан садржај сваког времена и простора може постојати (околности, ситуације, предмети, идеје, обичаји), али је немогуће у том смислу замислити и објективан доживљај, а доживљај је предмет поезије (умјетности), пошто садржај могу имати сви и може га „стварати” свако, али онај који објективан садржај доживљава снажно и умије то да искаже, може се сматрати пјесником. У том смислу Шантићева поезија је експлицитна да свако трагање за постојањем води кроз лавиринт личности, кроз инди-

видуу а не кроз (и преко) спољашње датости свакодневне стварности, јер та се питања постојања тичу најдубљих слојева човјековог бића. Потреба бића да кроз себе тражи сврховитост постојања је у самом њему, а не у нечему спољашњем (мада спољашње као подстицајно треба занемарити), јер како би рекли филозофи, есенција (постојање бића) води кроз егзистенцију (дату стварност). Шантићева поезија говори колико „ја" (есенција) жели да буде у стварности (егзистенција), јер незамислива је егзистенција без самосвјесне (и у пјесничком смислу, а не само филозофском) есенције. Поезија је документарност бивања бића и не може се сводити на документ времена. Шантићева поезија не свједочи (ако свједок треба да буде) о томе какав је био свијет свијету, она је свједочанство личног у времену, мада још и данас понеко мисли да је она (поезија) свједочанство времена кроз лично. Свака Шантићева пјесма је „документ" о постојању бића, а то значи, њеног творца, та говорна творитељност је право пјесника (бића) на лично, па и онда кад је садржај пјесме објективизиран на нешто друго.

Нигдје се бог и човјек тако директно и чврсто не срећу као у свакодневици кад „јеца звоно боно", кад се маса отуђених људи додирује само у интересној сфери. Заправо, говорећи о човјековој херцеговачкој свакодневици, наш пјесник говори човјеку да је далеко од онога што би он требало да буде, требало би да буде оно што, по богу јесте – човјек.

Појава сна на крају пјесме *Вече на школу* је појава нове и трајније наде, јер је очито да је свуда хрецеговачка свакодневица ослабила човјекову наду, или је ту наду уништила. Безнадежност и очај су животна подлога Шантићеве поезије, али та безнадежност није у одсуству бога, већ у присуству превелике количине зла. У Шантићевој поезији дамара псалтирска интонација о богу као вјечно присутној отсутности. Шантићево поимање човјекове ситуације не може се сводити на разину богостављености, а то значи да измиче сваком покушају рационализације у смислу „појашњења" човјекове ситуације и његове људске приче. Сваки човјек у тијелу свом требало би да види бога попут старозавјетног пророка Јова, јер Шантићевом по-

езијом дамарају у бескрајном низу библијска искушења. Смисао човјекове егзистенције је пролазити кроз искушења и страдања, јер само послије тога живот има смисла. За Шантићевог лирског субјекта бог је увијек присутан, без обзира на то да ли га тај субјект призива или не призива. Тај лирски субјект је изузетно трпељив и има енормну количину љубави за бога и Херцеговину, а то је у складу са схватањем да је православље вјера љубави. Та и таква љубав вјерује и нада се у тој вјери. Та трпељивост у вјери и нади слути улазак у вјечну заједницу (вјечно сједињење) човјека и бога, и не крије ли се то баш у стиху да „сан све ближе стиже" (*Вече на школу*) на самом крају пјесме, као на крају овоземаљских искушења. То ће рећи, да се у Шантићевим стиховима не крије маргинализација човјековог, и херцеговачког духовног живота и вриједности тог живљења, јер материјално богаћење деперсонализује човјека, што се већ у Шантићево вријеме најављивало. Није ли сан који све ближе стиже еквивалент те духовности која надјачава свакодневницу, глад сиромашних, јер духовна глад надјачава социјалну неправду, а то подразумијева да је вјера живот који подразумијева присуство бога кроз духовну глад, јер је духовни идентитет основа васколиком бивању, а оно се, по правилу, одвија у историјским маглама и њиховим сваковременим опасностима, јер је евидентно кроз сваки Шантићев стих, ма о чему пјевао, да се у тим историјским маглама замагљује могућа истина, али и истина онога што је могуће у датом времену и простору. Све је то у преплету подлога Шантићеве пјесничке инспирације, која стиховно „повезује" нити поцијепане паучине живота. На изворима Шантићеве инспирације јављају се помијешана осјећања као ваљани еквивалент комешања живота и његове опште несталности. У пролазности свијета Шантић је сагледао сопствену пролазност, а то значи и пролазност човјека, и увијек отворених очију и активних чула, постављајући питања, а не чекајући одговор. Можда зато што је свјестан да је све садашњост, а она једино може да свједочи о празној или богатој души у апсурду времена и времену апсурда, коме се бесконачно служи као бескрајној варки.